

YUKLARNI ETKAZISH JARAYONIDA TRANSPORT TURLARINI TANLASH VA ULARNING HAMKORLIKLARINI TA'MINLASH.

Xoshimova Shoirra Safarovna, Kamolova Mahliyo Akbar qizi

Jizzax Politexnika institute "Transport logistikasi" kafedrası

Annotatsiya: Maqolada yuklarni etkazib berish paytida transport turlari, ularning hozirgi transport holati va mahsulotlarni qabul qilgandan keyin etkazib berish vaqtida sifatli xizmat ko'rsatish usullarining maqbul variantlari ko'rsatilgan. Tovarlarini yetkazib berishda uzoq muddatli kechikishlarga sabab bo'layotgan omillar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar va takliflar ishlab chiqildi. Shuningdek, yuklarni yetkazib berish jarayoni tahlil qilinib, mavjud tizimdagi kamchiliklarni bartaraf etishda transport turlari hamkorligini ta'minlash maqsadida barcha transport turlariga xizmat ko'rsatadigan umumiy logistika markazlarini qurish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Transport turlari, tovarlarni etkazib berish, tashish shakllari, yuk aylanmasi, iqtisodiy ko'rsatkichlar, transport holati, umumiy logistika markazi, yagona transport siyosati, transport sohasidagi nazorat, yagona maqsadli, yagona transport hujjati.

Annotation: The article shows the types of transport during the delivery of goods, their current transport status and the selection of optimal options for quality service methods during delivery after receipt of products. Factors that cause long-term delays in the delivery of goods have been identified, and measures and proposals have been developed to eliminate them. In addition, the process of cargo delivery was analyzed and proposals were made for the construction of common logistics centers that will serve all modes of transport to ensure the cooperation of modes of transport in overcoming the shortcomings of the existing system.

Keywords: Types of transport, delivery of goods, forms of transportation, cargo turnover, economic indicators, transport status, general logistics center, unified transport policy, control in the field of transport, single purpose, single transport document.

Hozirgi kunda butun dunyo bo'ylab yuklarni tashuvchilar uchun transportga bo'lgan ehtiyoj kundan-kunga ortib bormoqda. Bu talabni qondirish maqsadida har bir transport turi bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar ishlab chiqilib, amalga oshirilmoqda.

Transport vazirligi avtomobil, temir yo'l, havo va daryo transporti o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha ishchi organ hisoblanadi. Transport vazirligi tomonidan transport turlari bo'yicha tegishli tashkilotlarga transport sohasida yagona tarif siyosatini amalga oshirish; xalqaro transport yo'laklarini rivojlantirish, logistika tizimini takomillashtirish va tadbirkorlik subyektlarining transport-logistika xizmatlaridan foydalanishdagi xarajatlarini kamaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish; yagona davlat transport siyosatini ishlab chiqish; transport sohasida nazorat qilish; Jahon transport xizmatlari bozorida O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini ta'minlash kabi bir qator muhim vazifalar belgilandi. Ushbu vazifalarni bajarish transport foydalanuvchilarining ishini ancha osonlashtiradi.

Turli transport turlarida yuklarni tashish bo'yicha operatsiyalarni texnik-iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirish samaradorlikni yanada oshiradi.

Materiallar oqimi yo'nalishi bo'yicha logistika operatsiyalarining muhim qismi turli xil transport vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Transportdan foydalanuvchi mijozlar uchun eng muhim jihatlar shundaki, kerakli miqdordagi tovarlarni kerakli nuqtaga, kerakli vaqtda, optimal marshrut va eng kam xarajat bilan tashish mumkin.

Muayyan mahsulotni tashish uchun transport turini tanlashda turli transport turlarining xususiyatlari to'g'risida ma'lumotlar yig'iladi va tashish jarayonlari tashkil etiladi. Avtomobil, temir yo'l, suv, quvur va havo transportining kamchiliklari va afzalliklari logistika nuqtai nazaridan tahlil qilinadi va transport turini tanlash ko'rib chiqiladi.

Transport turini tanlash masalasi logistika zahiralarning eng qulay darajasini tashkil etish va saqlash, qadoqlash va o'rash turini tanlash va shunga o'xshash boshqa masalalar bilan bog'liq holda hal qilinadi.

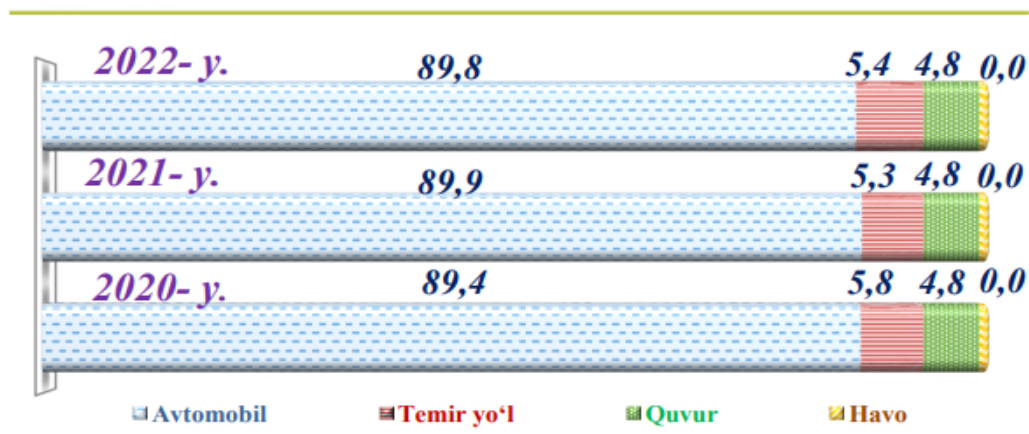
Transport turli texnologik jarayonlarda ishtirok etadi, logistika tizimining funktsiyalarini bajaradi va logistikaning mustaqil transport sektori sifatida ishlaydi. Statistik ma'lumotlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, mamlakatimizda yuk va yuk aylanmasi hajmi yildan-yilga ortib borayotganini ko'rishimiz mumkin (1-jadval). Yuk tashish oqimining o'sishi tahlilini hisobga olgan holda, transport vositalariga bo'lgan talabni qondirish uchun zamonaviy transport usullarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

YUK TASHISH VA YUK AYLANMASI

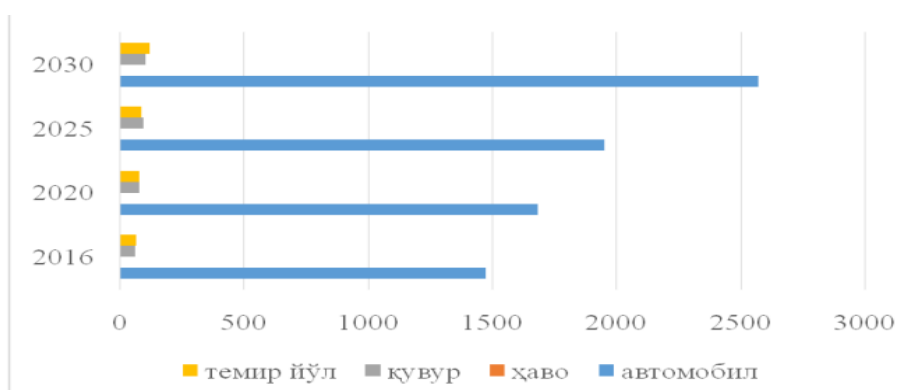
Transport turlari bo'yicha yuk tashish va yuk aylanmasi

		o'tgan yilning yanvar-iyun oylariga nisbatan, % da	
		2021- y..	2020- y
Transportda tashilgan yuklar, mln. t	666,1	100,6	114,7
temir yo'l transporti	35,8	101,9	103,5
avtomobil transporti	598,2	100,5	114,9
havo transporti, ming t.	8,2	274,2	117,2
quvur transporti	32,1	100,5	125,6

Transport turlari bo'yicha yuk tashish tarkibi, % da (yanvar-iyun)

Barcha transport turlarida tashilgan yuk hajmlari mln.t

Rasm 1. Barcha transport turlarida yuk hajmining tahlili, mln.t

ENG KO'P TASHILADIGAN YUKLAR

Rasm 2. Eng ko'p tashilgan yuk

Yuqoridagi ma'lumotlarga e'tibor beradigan bo'lsak, tashilayotgan yuklar hajmining eng katta qismini sanoatning asosiy tarmoqlari tashkil etadi. Binobarin, yuk tashishga bo'lgan talabning qondirilmaganligi mamlakat iqtisodiyotiga salbiy

ta'sir ko'rsatmoqda. Yo'lovchi va yuk tashish bir yo'nalishda birgalikda ishlaydigan turli xil transport turlari bilan amalga oshiriladi.

Chuqur va keng ko'lamli iqtisodiy islohotlarning hozirgi davrida O'zbekistonda transport sohasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Asosiy transportning vazifasi aholining barcha ehtiyojlarini va iqtisodiy ehtiyojlarini to'liq qondirishdir sub'ektlari tashish, o'z vaqtida va sifatli tashish, ta'minlash transport tizimining samarali va muntazam ishlashi. [2]

Transport, ayniqsa, temir yo'l transporti har qanday jamiyat hayotida juda muhim o'rin tutib, uning davlat chegaralarini, ichki va tashqi bozorlarini shakllantirishning asosiy omillaridan biri bo'lib qolmoqda. Transport iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini, ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoqlarini birlashtiradi

Transport turlari bo'yicha yuk tashish bo'yicha temir yo'l va avtomobil transporti yetakchi hisoblanadi. Shuni hisobga olib, temir yo'l va avtomobil transportining afzalliklaridan samarali foydalanish, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish muhim ahamiyatga ega.

Boshqa transport turlari bilan taqqoslaganda, temir yo'llar atrof-muhitga kamroq salbiy ta'sir ko'rsatadi va transport operatsiyalarining energiya sarfi past. Shu bilan birga, tannarx tarkibida yoqilg'i, amortizatsiya xarajatlari, soliq va yig'implarning ulushi bir necha baravar, rag'batlantirishning eng samarali vositasi hisoblangan haydovchilarning ish haqi ulushi esa 3 baravardan kam. [3]

Transport turlarining afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qiladigan bo'lsak, barcha transport turlari ma'lum toifalarda boshqa transport turlariga nisbatan afzallik va kamchiliklarga ega.

Transport operatsiyalarini transport turlari o'rtasida taqsimlash ko'pgina omillarga, hududlarda ushbu transport turining mavjudligiga bog'liq va ularning amalga oshirilishi mumkinligi.

Yuk tashish qiymati, kapital qo'yilmalarga bo'lgan ehtiyoj, tashish sifati, tezligi, muntazamligi, qulayligi, yuk holatini saqlash, tashish qobiliyati, mehnat unumdorligi, metall va yoqilg'i sarfi katta ahamiyatga ega.

Temir yo'l transportida tashish narxi arzon, avtomobil transportidan 3-5 marta, havo transportidan 12-15 marta arzon. Boshqa transport turlari bilan solishtirganda temir yo'llar atrof-muhitga, ekologik vaziyatga va tashish jarayonining energiya sarfiga kamroq salbiy ta'sir ko'rsatadi. Avtomobil transportida qisqa masofalarga yuk tashish tezligi yuklarni temir yo'l va suv transportida tashishga qaraganda ancha yuqori. Suv yo'llarini rivojlantirish xarajatlari juda past, suv kemalarining tashish qobiliyati va quvvati juda katta.

Havo transportining muhim xususiyatlaridan biri eng qisqa va to'g'ridan-to'g'ri yo'nalish bo'yicha kerakli yo'nalishlar o'rtasida tez muntazam aloqalarni o'rnatish imkoniyatidir. Quvur transporti uchun dastlabki kapital xarajatlar avtomobil va temir yo'lga nisbatan qariyb ikki baravar kam. Boshqa transport turlarida bo'lgani kabi, yuk yo'qolmaydi va chiqindi bo'lmaydi. Quvurlarning yuk ko'tarish qobiliyati juda katta bo'lib, amalda 720-820 mm quvurlar orqali pompalanadigan neft miqdori bir yo'lli temir yo'llarning quvvatiga teng. [4]

Har bir transport turining afzalliklaridan to'liq foydalangan holda ularning o'zaro muvofiqligini ta'minlash bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir. Bu vazifalarning amalga oshirilishi yo'lovchilarning ehtiyojlarini qondirish, ularga qulaylik yaratish, yuk tashishdagi mavjud muammolarni bartaraf etishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, transport turini tanlash bo'yicha logistika markazi turli transport turlarining texnik-iqtisodiy tavsiflari va transport jarayoni uchun yagona operatorning mavjudligi, yagona transport hujjati, yagona tarif stavkasi bo'yicha ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak. seriya ishtirokchilarining markaziy sxemasi yuk uchun yagona va yuqori mas'uliyatni ta'minlashi kerak. Yuqorida qayd etilgan muammolarni bartaraf etish va transport turlarining hamkorligini ta'minlash uchun barcha transport turlariga xizmat ko'rsatadigan umumiy logistika markazlarini barpo etish zarur.

F

1. "Temir yo'l orqali yuklarni yetkazib berish jarayonida vagonlardan samarali foydalanish tahlili" / Shixnazarov J.A., Boboev D.Sh.. // O'quv fanlari bo'yicha

d

2. O.S. Turdimatov, Z.G. Muhamedova. Vagonlardan samarali foydalanishning huquqiy asoslari. (Monografiya) “O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Bosh kutubxonasi” nashriyoti Toshkent, 2017 yil, 200 bet. [3]
3. SteadieSeifi M., Dellaert N.P., Nuijten W., Van Woensel T., Raoufi R. (2014) Multimodal freight transportation planning: A literature review//European Journal of Operational Research. Pp. 1– 15.
4. S.M.Goncharuk, V.A. Anisimov, N.S. Nesterova, N.A. Lebedeva (2012) Methodological Foundation for Designing Stage-by-Stage Development of Layout and Capacity of Multimodal Transportation Network: A Monograph, Khabarovsk, Izdatelstvo DVGUPS. 4.
5. K.S. Tchumlyakov, D.V. Tchumlyakova (2015) The national transit capacity in the system of International transport corridors//Bulletin of transport information. Pp. 8-13.
6. Yan Luo, Yinggui Zhang, Jiaxiao Huang, Huiyu Yang. (2020) Multi-route planning of multimodal transportation for oversize and heavyweight cargo based on reconstruction//Computers and Operations Research. Pp. 1-13.